

Velké Ludince
Nagyölvéd
község múltja

NITRIANSKY
SAMOSPRÁVNÝ
KRAJ

Obec Veľké Ludince
Nagyölvéd Község

Összeállította: Bc. Juhász Gábor

Kiadja: Nagyölvéd Község Önkormányzata

Fotó: A falu lakosai, Urban György,
Kosztolányi Gábor és Sándor, Juhász Gábor

Grafika: Soňa Gyűrösiová

Kiadás éve: 2020

Európai Regionális Fejlesztési Alap
Európsky fond regionálneho rozvoja

**Budujeme partnerstvá
Határtalanul
Without borders**

www.rdvegtc-spf.eu
www.skhu.eu

Obsah publikácie nemusí odzrkadľovať oficiálne stanovisko Európskej únie.
Jelen kiadvány tartalma nem feltétlenül tükrözi az Európai Unió hivatalos álláspontját.

ISBN: 978-80-570-3943-3

Nagyölvéd község rövid történelme

Tisztelt olvasó!

Ebben a rövid, de tartalmas brossúrában megtalálja mindazt, ami a község múltjával összeköthető. Nagyölvéd történelmével és népi kultúrájával a környező vidék egyik leggazdagabb múltú települései közé sorolható. Bízunk benne, hogy ez az információs füzet értékes és érdekes adatok forrásaként fog szolgálni mindenki számára.

Juhász Gábor - helytörténész

Nagyölvéd — Községháza

A község általános jellemezése

Nagyölvéd község Szlovákiában a Duna menti alföld délkeleti részén, az Alsó-Garam mentén található. Éghajlata mérsékelt, éves átlaghőmérséklete $+9,9\text{ }^{\circ}\text{C}$. A település belterületének átlagos tengerszint feletti magassága 173 m. Legmagasabb pontja a községi szőlőktől észak-nyugatra található Öreg-hegy, amely 258 m magas, legalacsonyabb pontja Nagyölvéd határának délkeleti szegletén, a barti határnál található, ahol a tengerszint feletti magasság csupán 151 m. A meteorológiai mérések alapján Nagyölvéd területén csekély az éves csapadékmennyiség, mindössze 530-650 mm. Májusban hullik le a legtöbb csapadék, a téli hónapokban pedig a legkevesebb.

A község területe $31,8\text{ km}^2$, ebből a $\frac{2}{3}$ része szántóföld, $\frac{1}{4}$ részben erdő. Nagyölveden keresztül nem folyik sem folyó, sem patak. Egyetlen vízfelülete a nyugati, csúzi határnál található Alsó-rétek dülőben művileg kialakított tó, a Rétek. Természeti érdekessége a tó előtti homokbányában található kb. 15 m magas löszfal, amelybe több száz gyurgyalag fészkel májustól augusztusig.

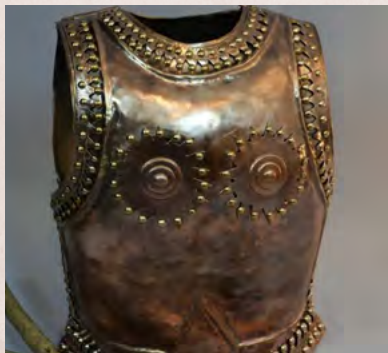
A helyi mezőgazdasági területeken legfőképp gabonaféléket termesztenek. Nyugati és északnyugati határszéle egy összefüggő sűrű erdőség, amely egykor az Esztergomi Érsekség tulajdonában volt. Itt található az Asszonytábor nevű erdőrész, melynek néveredete egészen a török korig nyúlik vissza. A helyi legenda szerint a portyázó oszmánok elől ide bújtak el a községben élő asszonyok, gyerekek és idősek. Az erdőkben kőris, szil, hárs, de főleg tölgy és akác nő. Állatvilága tipikusan síksági. A község területén legfőképp előforduló állatok közé tartoznak az őzek, muflonok, vaddisznók, mezei nyulak, rókák, mezei pockok, hamvas rétihéják és fácánok. 2019-ben Nagyövednek 1443 lakosa volt, népsűrűsége 49 fő/ km².

Az őskortól az ókorig

Nagyölvéd község az elnevezését szájhagyomány szerint a környék egykori nádas, mocsaras vidékein fészkelő ragadozó madarairól, az ölyvekről kapta. A régészeti kutatások alapján a község területén már az újkőkorszak (neolit) idején (i.e. 5000-4700) éltek emberek. A helyi leletekre tipikus az ún. zselízi csoport vonaldíszes kerámiaművészete. Ezt követően a késői kőkorszak (eneolit) bádeni kultúra (i.e. 3800-2700) népe élt itt.

A környék legjelentősebb régészeti korszaka a bronzkor, melynek késői szakaszából (i.e. 2000-1450) számos lelet került elő.

A szomszédos Szőgyén községben már az i.e. 4. évezredben (a Stonehenge-nél és az egyiptomi piramisoknál sokkal régebbi) erődítmény állt, amely csillagászati célokat is szolgált. A bronzkor után a vidékünkön kelták telepedtek le.

A római kor idején i.sz. 172-173 körül Marcus Aurelius római császár személyesen is bejárta az Alsó-Garam mente vidékét. Itt írta „Elmélkedések” című filozófiai könyvét, amely a világirodalom legolvasottabb művei közé tartozik.

A Garam menti Esőcsoda kőbefaragott jelenete a Rómában található diadaloszlopán is megtalálható.

A germán törzsekkel folytatott harcokat békés gazdasági együttműködés követte. A helyi barbár lakosság cserekereskedelmet folytatott a Pannoniai tartomány római lakosaival. A rómaiak után az avarok éltek vidékünkön, őket a hunok, majd később a szláv törzsek váltották fel.

A középkor

A 9. század során a község területe a Nagymorva Birodalomhoz tartozott. 896 után a magyar fejedelemség része lett. A legenda szerint Szent István a bényi sáncokból indította Koppány ellen seregeit. 1000 után a Magyar

Királyság Esztergom vármegyéjéhez csatolták, amelyhez a török uralmat bele nem számítva 900 évig tartozott. Nagyölvéd stratégiai fontosságát főleg a községen keresztülhaladó kereskedelmi és hadi utak befolyásolták, de nem elhanyagolható az egykor fővárosok, Esztergom és Visegrád közelsége sem.

Esztergom vármegye észak-nyugati határát a Törzsök nevű erdősáv védte, melynek egy részét még ma is megtekinthetjük a Nagyölvéd - Farnad között elhúzódó összefüggő erdőség formájában.

A királyság megalakulásától egészen megszűnéséig az esztergomi érsek birtoka volt. 1241/42 telén a tatár csapatok feldúlták és elpusztították Magyarország nagy részét, beleértve Nagyölvédet is. Feltételezhetően ekkor már létezhetett a község.

Első írásos említése 1293-ból van, ekkor Nagyölved (Wlued) az Esztergomi Érsek és a Hont-Pázmány nemzetségbeliek birtoka volt.

laum; recepcione triginta boum et quinque equorum in villa *Chetn* et quadraginta boum et quindecim equorum in villa *Wlued* per eundem Ladizlaum;

A Hont-Pázmány nemzetségbeli Pásztói István fia, László 40 ökröt és 15 lovat vitt el innen az érsek kárára. 1295-ben a Hont-Pázmány nemzetségbeli Kázmér fia, Lampert szolgálójával, Luew Jánossal 34 ökröt vittek el Nagyölvedről. A folyamatos rablótámadások miatt III. Endre király megelégedte a Hont-Pázmány nemzetségbeliek Bény felől érkező garázdaságait, ezért 1295-ben Bényt és Kéméndet Lodomér érseknek ítélte.

1293. LODOMERIUS. Nr. 342.

342.

1293. 25. Febr. — Comes Marcellus Vice-Judex Curiae Regiae, praemittens Nrum 340., possessionem Kemencze Lodomerio Archiepiscopo Strigon. sententia-liter adiudicat.

A XIV. század körül Farnadtól, Nagyölveden keresztül Köbölkútig vezetett Esztergom vármegye egyik főútvonala. A feljegyzések szerint 1397-ben már létezett a helyi plébánia, ebből ki lehet következtetni, hogy gótikus stílusú lehetett a község első római katolikus temploma. Az 1560-as egyházlátogatás jegyzőkönyve szerint a templom a Mindszentek tiszteletére volt felszentelve.

Nagyölved az újkorban

Az 1526-os mohácsi vészt követően 1543-ban esett el Esztergom vára, ennek ellenére a vármegye területén 1560-ban Szőgyénben és Nagyölveden még mindig tudott működni a katolikus egyház. Ezt követően török kézre került, az egyházi épületek elhagyatottá váltak. Nagyölved az 1570. évi török adóösszeírásban már Mező Ölved névalakban szerepel. A háborús viszontagságok ellenére a község fokozatosan városi státuszt nyert el, a környék legnagyobb települései közé sorolták.

A 17. században a szomszédos Magyarszőgyénben végvár működött, amelynek több száz fős állandó őrsége volt. Működésének fő célja az északi bányavárosokhoz vezető környező útvonalak védelme. Ekkor kezdett terjedni vidékünkön a reformáció, amely nagy hatással volt a község további történelmére.

1683 őszén Sobieski János lengyel király hadserege Párkánynál megverte Kara Musztafa seregét.

140 év török uralom alól szabadult fel az Alsó-Garam mente vidéke. A harcok során Nagyölved a szomszédos községekkel együtt megsemmisült, ill. elnéptelenedett. 1696-ban 7 nagyölvedi jobbágy népesítette be a szomszédos Kéty községet, amely 13 éven keresztül lakatlan volt. 1712-ben Paluska György esztergomi érseki jószágigazgató szlovák lakosokkal telepítette be a szomszédos Kural községet, amelyet ezt megelőzően színmagyar református közösség lakott. Ugyanekkor kerültek katolikus szlovák lakosok Nagyölvedre is, akik a későbbiekben beolvadtak a helyi magyar lakosságba. Az 1701. évi egyházi látogatás szerint a katolikus templom egy dombon, fedél nélkül, elhagyatottan állt az egykori község helyén. A községben két predialista kúria állt, melyeket a Bokor család bírta. Nagyölved lakossága 104 katolikus és 37 református volt.

A török kiűzését követően tört ki hazánkban a Rákóczi-szabadságharc, amelynek célja a Habsburg birodalomból való kiválás és az önálló Magyar Királyság kikiáltása volt. A helyi református egyház tulajdonában van a község 1704. évi kuruc protekciós levele, amely védelmet biztosított a helyi lakosok számára. A levelet maga Rákóczi írta alá.

A nagyvölgyi református hitközség a 17. században még anyae gyházként szerepel, melyet folyamatosan háborgattak. A török hódoltságtól 1711-ig az addigi katolikus templomot a katolikus és a református hívők váltakozva használták. Ezt követően a hitközség 80 évig a kurali plébánosok felügyelete alatt állt, majd a türelmi rende-

letet követően megfogyatkozva, de önállósodott. 1774 körül az egyházi szertartásaikat csupán a 15 km-re levő Hont megyei Kisölveden végezhatték, ahol már 1662-ben létezett egy artikuláris fatemplom. II. József király 1781-es türelmi rendeletét követően megszűnt a protestáns hívők vallási üldözése.

A nagyölvedi római katolikus plébániát 1715-ben alapították újra. Az eredetileg egy hajós barokk stílusú katolikus temploma, amely a Szent Őrangyalok tiszteletére van felszentelve, 1735-ben épült. Tőle kb. 50 méterre állhatott a község első temploma. A templom új épülete az 1763-as komáromi nagy földrengés során súlyosan megsérült. A harangjait 1770-ben áldották meg, 1798-ban már 4 oltára volt. Az épületet 1889-ben két oldalhajóval és sekrestyével bővítették. Nagyölveden már 1732-ben működött katolikus iskola-mester.

A község a 19. század során többször leégett. 1838-ban teljesen, 1903-ban pedig részlegesen égett le a helyi katolikus templom. A tűzesetek gyakoriságát a nádfedelees házakban és a mély kutakban kell keresni, folyó víz hiányában nehéz volt a tűz elleni küzdelem. Önkéntes tűzoltósága a régmúlt időktől a jelenkorig aktívan működik.

A község történelmében több predialista, vagyis egyházi nemes család élt Nagyölveden, ezek közé tartoznak a Bokor (17.-18. sz.), Fabrinyi (19. sz.), Koller (19. sz.), Spátay (19. sz.) családok. A Spátay család egykori kuriális épületében (1. házszám alatt) működik jelenleg a Vencel család magán tájháza.

A 19. században a járványok sem kerülték el a községet. 1831-ben és 1866-ban Nagyölveden kolerajárvány tombolt, amely sok halálos áldozatot követelt.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc során a községet elkerülték a közelharcok, a legközelebbi ütközet az 1849. április 19-i nagysallói csata volt, ahol a magyar nemzetőrök fényes, de véres győzelmet arattak a császári hadsereg felett. A forradalom leverése után megszűnt a feudalizmus rendszere, az addigi teljhatalmú földbirtokos Esztergomi Érsekség földjeinek nagyobbik részét az 1868-as tagosítás által szétosztották a nagyölvedi jobbágyok és zsellérek között. Ezt követően a helyi lakosság anyagi helyzete folyamatosan javulni kezdett, a község a gyors haladás útjára lépett. Nagyölvednek 1869-ben 1630 lakosa volt.

ÜDVÖZLET NAGY ÖLVEDRŐL.

A 19. század végén az ölvedi utcahálózat gerincét a Fő utca alkotta. Belőle ágazott el megközelítőleg 15 utca, amely még sokáig a falu szerkezetét jelentette. 1880-ban a következő utcaneveket használták: Fő utca, Szentháromság köz, Nemes utcza, Iskola köz, Kántor köz, Bodnár köz, Templom köz, Harangozó köz, Ruzicska köz, Ivanics köz, Kenderes köz, Gurgyala utcza, Vízmosás és Csúzi köz. Közigazgatásilag a községhez tartozott még Zsigmondháza major, Pipiske major és a Hidegvölgyi puszta, amelyet a későbbiekben Szőgyénhez csatolták. 1882-ben nyílt meg a községben az első postahivatal.

Az 1890-es években Nagyölvéden nagyszabású szederfa telepítés ment végbe. A szederfán, amelyet népiesen eperfának is hívtak, selyemhernyókat tenyésztettek. Az így kitermesztett selyem a magyar textilipar igényeit próbálta kielégíteni. Az egykoron

szederfában bővelkedő nagyölvedi lakosokat a szomszédos községek lakói „szedreseknek” nevezték. 1907-ben alakult meg a helyi fogyasztási szövetkezet. A környező települések vasúti vonalainak kiépítésével fellendülőben volt a kereskedelem, ám a helyi vonal csupán

tervként maradt meg, a folyamatos infrastrukturális és ipari beruházások hiánya miatt a későbbiekben a község elvesztette stratégiai fontosságát. A 20. század elején a község főutcájának mocsaras medre felszámolásra került, rendeződött Nagyölved központja. Az I. világháború kitörése és véres négy éve nagy veszteség volt a község számára. A harcokban 57 fiatal ölvedi férfi vesztette életét.

1918-1945 Nagyölvedtől Vel'ké Ludincé-ig

1918. október 28-án alakult meg Csehszlovákia, amelyhez hozzácsatolták Nagyölvedet is. Az 1920-as trianoni békediktátumot megelőzően 1919-ben alakult meg a helyi nemzetőrség, mely a mai tűzoltószertár helyén lévő régi tanítói lakásokban működött. Az első cseh katonák 1919. januárjában bukkantak fel a környéken. Ez év nyarán ütközött meg a nagyölvedi nemzetőrség Jászfalu környékén egy cseh gyalogos csapattal. A harcok során két cseh katona vesztette életét, akik az ölvedi katolikus temetőben nyugszanak. A helyi lakosok kénytelenek voltak beletörődni az új politikai helyzetbe. 1936-ban épült a jelenlegi községháza épülete. Ebben az évben kövezték ki a kurali és szőgyéni útszakaszokat is. 1937-ben vezették be a községbe az elektromos áramszolgáltatást.

1938. november 9-én a II. bécsi döntés következtében újra Magyarországhoz csatolták Nagyölvedet. Díszkapuval, nemzeti színű ruhákkal és lobogókkal várták a helyi lakosok az érkező honvédeket. A kezdetleges eufóriát a háború félelme váltotta fel. 1941-ben Magyarország hadat üzent a Szovjetuniónak. A II. világháború során 56 ölvedi katona halt hősi halált. A világháború frontvonala 1945. január 6-i szovjet előrenyomulást követően érte el a falu határát. A frontvonal a Bart és Szőgyén közti vonalon állt. A harcokat a német hadsereg február 17-én a Súdwind nevű hadművelettel (déli szél) indította, mely során egy hét alatt visszaszorították a szovjet

hadsereget a Garam túlsó partjára. Farnad és Kürt felől érkeztek a német elit páncélos hadosztályok, amelyek Kéméndnél a Garam folyó jeges vizébe zavarták a visszavonuló szovjet hadsereg katonáit. Itt zajlott a Kárpát-medence egyik legnagyobb tankcsatája. A hadművelet során kb. 10 000 - 20 000 szovjet, német és magyar katona vesztette életét. A német hadsereg 1944. decemberétől 1945. március 26-ig állomásozott a községben. A bombázások során 35 nagyölvedi civil lakos vesztette életét. A háborús hónapok idején német katonai kórház működött a katolikus plébánia pincéjében. Az elhunyt katonákat a római katolikus templom mellé (kb. 270 fő) és a református temetőbe (kb. 10 fő) temették el.

Az első helyi zsidó lakosok feltehetően a 19. század első harmadában érkeztek a faluba. Nagyölveden már korábban is éltek zsidók, de számuk csak 1840 után kezdett nőni. Az 1849-es összeírás szerint 24 zsidó élt Nagyölveden. Az 1855-ös párkányi járásbeli mesteremberek, kocsmárosok és boltosok összeírása alapján 7 zsidó kereskedő működött a faluban. Az ölvedi zsidó hitközség a 19. században a csúzi hitközség fiókhitközségeként működött. A gyülekezet 1861. december 2-án a falu északi peremén egy házat és kertet vásárolt. Az alacsony létszámú hitközség itt létesített imaházat. Az 1869-es népszámlálás alapján már 86 izraelita élt a faluban. A helyi zsidó közösség 1902-ben egy zsinagógát szeretett volna magának építeni, ám a községi képviselőtestület ezt elutasította. Feltehetően 1850 körül létesült a községben a zsidó temető. A II. világháború során 23 zsidó lakos veszett oda a koncentrációs táborokba, csupán egy lakos tért közülük haza.

1945-1989 A háború utáni évek és a szocializmus

A világháború harcainak elvonulása után ismét Csehszlovákiához tartozott Nagyölved. Alig hogy a helyi lakosság megjavította a harcok során megrongálódott épületeket, a háború befejezését követő évben, 1946-ban a Csehszlovák kormány kollektív bűnösség jogán egy részüket kényszermunkára toloncolta ki a kiűzetett német nemzetiségű lakosság helyére, az ún. cseh Szudéta-vidékre. A nagyölvedieket ebben az időben Žatec város környékén (Žiželice, Čeradice, Liběšice) dolgoztatták a cseh gazdák. Az ún. lakosságcsere keretén belül, melyet a Csehszlovák - Magyar kormányok közti megállapodás biztosított, 55 487 magyar nemzetiségű lakost telepítettek ki Magyarországra. Annak ellenére, hogy Nagyölveden is 129 lakos számára ki voltak osztva az ún. fehérlapok, a lakosság kitelepítésére nem került sor. 1948-tól 1989-ig tartott a kommunista egypártrendszer Csehszlovákiában. A községi bírót felváltották a komiszárok és a tanácselnökök. Az egyházi élet megfigyelés alatt állt.

A helyi Egységes Földműves Szövetkezet (EFSz) 1950. szeptember 1-jén alakult 95 hektár földön, 12 taggal. 1970. január 1-hez a nagyölvedi szövetkezet 1 729 ha mezőgazdasági földön gazdálkodott, ebből 1 707 ha volt a szántóföld, 17 ha rét és 5 ha a szőlőültetvény. Ekkor élt itt a község történelme során a legtöbb lakos, 2191 fő. A 70-es évek folyamán aszfaltozták le a főutat és a község összes utcáját. A relatív magas életszínvonalnak köszönhetően rengeteg új lakóház

épült Nagyölveden. A szövetkezeti szőlőtermesztést 1961-ben kezdték meg, mellyel a helyi asszonyok jutottak munkához. A jövedelmező szőlőtermesztésnek köszönhetően folyamatosan épültek az új pincesorok. Már 1975-ben magas szín-

vonalon voltak a községi szolgáltatások. A községben óvoda, szlovák tanítási nyelvű alapiskola (1-5 évfolyamig), magyar tanítási nyelvű alapiskola (1-9 évfolyamig), mozi, agitációs központ, könyvtár, futballpálya, iskolai tornaterem, medence, egészségügyi központ, gyermekrendelő, vendéglő, büfé, élelmiszerüzlet, tűzoltószertár, EFSz klubja (kultúrház) és a HNB (községháza) működött. Szinte minden a „Z” akció keretén belül épült. 1976-ban lett átnevezve a helyi EFSz a Német Demokratikus Köztársaság elnöke után Wilhelm Pieck EFSz-re. 1983-ban érte el a földművelési szövetkezet legnagyobb kiterjedését, 1857 ha földterületéből 1827 ha szántóföldön és 30 ha szőlőültetvényen gazdálkodott. A szövetkezet fénykorában több száz helyi lakost foglalkoztatott.

1989-től a jelenkorig

Az 1989. november 17-i prágai diáktüntetés durva rendőri beavatkozása lázította fel az ország lakosságát, és ez által bukott meg Csehszlovákiában a kommunista egypártrendszer. 1989-1992 között Nagyölved a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársasághoz tartozott. Az egész ország területén fokozatosan hanyatlani kezdett a gazdaság és az életszínvonal. A földművelési szövetkezet átalakulásával és a földterületek magántulajdoni jogának visszatérésével több kis- és középgazda kezdte el 40 év után művelni a község szántóföldjeit. Jelenleg a szövetkezet kb. 1300 ha termőföldön gazdálkodik. Munkásainak száma tizedére csökkent. A Helyi Nemzeti Bizottságból újra Községi Hivatal lett és megélénkült a magánvállalkozások száma is. 1993-ban kettévált Csehszlovákia és önállósult a Szlovák Köztársaság. A rendszerváltást követően, 1990-től egészen 2006-ig Vavreczky József volt a község polgármestere. Ebben az időszakban került sor a község-

ben a vízvezeték-hálózat megépítésére, a gáz bevezetésére, vezetékes telefon-hálózat bővítésére. Ennek köszönhetően van Nagyölveden ma majdnem minden háztartásban vezetékes víz és gáz.

1995-ben pozitív változások következtek be az egészségügyi ellátásban is, amikor átadásra került az új orvosi rendelő. A községnek újra lett saját körzeti orvosa. Ugyanebben az éven kötött Nagyölved testvér települési szerződést a Magyarországon található, Pest megyei Pilisszentkereszt községgel, később pedig a Békés megyei Kötegyán községgel. 2006-tól a jelenkorig Cseri Zita tölti be

a polgármesteri tisztséget. Jelenleg Nagyölvednek 1443 lakosa van. A lakosság csökkenésének az oka a község elöregedéséből és a fiatalok elvándorlásából fakad. Az utóbbi években a fejlődés terén a környező települések közül Nagyölved tartozik a sereghajtó községek közé. Gazdag a kulturális élete, lakosai tisztelik és becsülik őseik hagyatékát, nap, mint nap építik és szépítik a folyamatosan fejlődő, haladó szellemiségű községet.

Nagyölvéd névváltozatai:

1293 Vlued, Wlued

1448 Nagelued

1570 Mező Ölvéd

1664 Mező Ölvéd

1774 Nagy Ölvéd

1786 Oelwéd

1796 Nagy-Ölvéd

1907-1918 Nagyölvéd

1920-1938 Vel'ké Ludince

1938-1945 Nagyölvéd

1945-jelenkor Vel'ké Ludince

Ref. templom részlet

Róm. kath. templom

Üdvözlét Nagyölvédről

Róm. kath. iskola

Községháza

Fogyasztási Szövetkezet

Röm. kath. plebánia.

Üdvözlét Nagyövedről.

Református templom
iskola és lelkész-lak.

Üdvözlét Nagyövedről.

Röm. kath. iskola és templom.

Községháza.

Obchod — üzlet.

Rim. kat. škola.
Röm. kath. iskola.

Státná L'ud. škola.
All. iskola.

Rim. kat. kostol.
Röm. kath. templom.

Notariát — Jegyzőség.

Tartalom

Nagyölvéd község rövid történelme.....	1
A község általános jellemezése.....	2
Az őskortól az ókorig.....	4
A középkor.....	6
Nagyölvéd az újkorban.....	8
1918-1945 Nagyölvéd-től Vel'ké Ludincé-ig.....	15
1945-1989 A háború utáni évek és a szocializmus.....	18
1989-től a jelenkorig.....	20
Képeslapok Nagyölvedről.....	22

